

Electronic Cumhuriyet Journal of Communication

| ecider.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 2017

Available online, ISSN: 2667-4246

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Reproduction of Truth in Modern Societies: Knowledge, Information and Social Media

Ferdî Selim^{1,a,*}¹ Philosophy, Faculty of Literature, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Review Article

History

Received: 11/05/2023

Accepted: 01/06/2023

ABSTRACT

Digital media has now become a significant part of human life. Everyone gets busy, from the young to the adult, and now spends an important part of their time on this space. The close acquaintance of users with augmented reality through the widespread use of digital technologies, the inclusion of social and other media tools in their lives affect the way their social relations are built, developed, and maintained. In this study, it is discussed how the hegemony of new media technologies regarding the information process can be improved, how to struggle the increase in information and directly related data pollution. Although it is believed that these technologies contribute to democratization by examining the increasing use of internet technologies in modern society, it can be claimed that they actually distort the public sphere and politics in different ways. In addition, this article focuses on the latest examples of fake news and social media manipulations, which have emerged as a particularly new phenomenon.

Key Words: Digital media, information, democracy, social media, post-truth, disinformation.

Çağdaş Toplumlarda Hakikatin Yeniden Üretimi: Sosyal Medya, Enformasyon ve Bilgi

Süreç

Geliş: 11/05/2023

Kabul: 01/06/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Dijital medya insan yaşamının artık önemli bir parçası haline gelmiş durumdadır. Küçükten büyüğe herkes vaktinin önemli bir bölümünü artık bu meca üzerinde meşgul olarak geçirmektedir. Dijital teknolojilerin yaygın kullanımı aracılığıyla kullanıcıların artırılmış gerçeklikle yakın tanışıklıkları, sosyal ve diğer medya araçlarının yaşamlarında yer etmesi sosyal ilişkilerinin inşa edilme, geliştirilme ve sürdürülme biçimlerini etkilemektedir. Bu çalışmada, yeni medya teknolojilerinin bilgi sürecine dair hegemonyasının nasıl iyileştirilebileceği, bilgi artışına ve bununla doğrudan ilişkili olarak bilgi kirliliğiyle nasıl mücadele edileceği tartışılmaktadır. Çağdaş toplumda internet teknolojilerinin artan kullanımı incelendiğinde bu teknolojilerin demokratikleşmeye katkıda bulunduğu inansa da aslında kamusal alanı ve siyaseti farklı şekillerde çarpıttığı iddia edilebilir. Ayrıca bu makale, özellikle yeni bir fenomen olarak beliren sahte haber ve sosyal medya manipülasyonlarının son örneklerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital medya, enformasyon, demokrasi, sosyal medya, hakikat sonrası, dezenformasyon.

^a ferdiselim@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2576-4499>

How to Cite: Selim, F. (2023). Çağdaş Toplumlarda Hakikatin Yeniden Üretimi: Sosyal Medya, Enformasyon ve Bilgi, Electronic Cumhuriyet Journal of Communication, 5(1): 1-13.

Giriş

Konunun Kapsamı ve Önemi

Yirmi birinci yüzyıl, medyaya doymuş, teknolojiye bağımlı ve küresel olarak birbiriyle bağlantılı bir dünyadır. Günümüzün teknolojiye bağımlı kullanıcıları/özneleri, sürekli genişleyen bir dizi sosyal medya kaynağından gelen bilgilerle muhatap olmaktadır. Özellikle genç bir kesim-yoğun sosyal medya kullanıcıları olarak - bilgi ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli bilgi kaynaklarını belirlemek, bulmak ve sentezlemek için uzun zamanlar alan güç ve çok sayıda araştırmaya dayalı bilgi edinme ve doğrulama süreci ile karşı karşıya kalırlar. Popüler söylemde “alternatif gerçekler” ve “sahte haberler” gibi terimlerin artan kullanımı, yeni medya kullanıcıları tarafından işlenen bilgilerin ne kadarının sorgulanabilir nitelikte olduğunu vurgulamaktadır (Hodgin & Kahne, 2018). Asılsız haberlerin hızla yayılmasıyla birlikte, güvenilirlik sorgulanmakta ve genç yetişkinler hangi hikâyelerin inandırıcı olduğuna hangilerinin inandırıcı olmadığına karar verme konusunda kendi başına bırakılmaktadır. Ayrıca günümüzün dijitalleşen dünyası, içerik oluşturmayı ve dağıtmayı her zamankinden daha kolay hale getirmiş ve yukarıda anlatıldığı gibi henüz doğruyla yanlış ayırt etme konusunda belirgin kanaati olmayan bireyleri aynı zamanda veri/haber üreticisi haline getirmiştir. Gelişen ve karmaşıklaşan dijital manzara, bireyleri birden fazla formatta mevcut olan çok çeşitli filtrelenmemiş bilgilere maruz bırakmıştır (Vosoughi, Roy & Aral, 2018). Bu bağlamda sosyal medya, büyük ölçekli bilgi paylaşımı için beklenenin de ötesinde bir alan haline gelmiştir. Sosyal medya, akademinin dokusuna gömülü bir hale geldikçe, aynı zamanda bir çekişme alanı haline de bürünmüştür. Son birkaç yılda, akademik ilgi, sosyal ağlarda yanlış haber dolaşımının arkasındaki dinamikleri anlamaya yöneldi. Kanıtlanmamış bilgiler, dijital çağın geniş ve açık medyasında gelişiyor ve kamuoyunu etkilemedeki rolü hakkında endişelere yol açmaktadır.

Covid-19 salgınında veya Türkiye’de yaşanan deprem felaketinde olduğu gibi¹ kriz zamanlarında bireyler anlık güncellemeler ve haberler için giderek daha fazla elektronik kaynaklara bağımlı hale gelmektedir. İnternetin düzensiz doğası, insanlar arasında büyük bir kafa karışıklığına neden olan çok sayıda sahte haberin yaratılmasına ve çevrimiçi olarak dağıtılmasına katkıda bulunmaktadır. Çevrimiçi yanlış bilginin/ dezenformasyonun yayılması, çeşitli disiplinlerde olağanüstü bir ilgi uyandırmışa benziyor ancak bu husus, yalanların yaygınlığından başlayarak siyasi kutuplaşmanın artışına, kamu kurumlarına yönelik güvenin azalmasına ve demokrasinin baltalandığına dair artan bir endişeye işaret etmektedir. Dünyanın geri kalanında olduğu gibi, dezenformasyon Türkiye için de kamusal söylem ve demokratik değerler söz konusu edildiğinde önemli bir tehdit unsurudur. Hatta yanıltıcı, yönlendirici, manipüle edici gibi çeşitli türleriyle karşılaşmak bakımından ülkeler

çapında yapılan araştırmalarda ilk sıralarda yer almaktadır.² Çevrimiçi dezenformasyonun, güvenilir bilgilere erişim, siyasi kutuplaşma, sosyal medya konuşmalarının manipülasyonu, haber medyasına güven, sağlıkla ilgili bilgiler ve nefret duygusunu tetikleme nedeniyle demokrasiyle ilgili zorluklar yarattığı veya artırdığı da açıktır. Bu fenomenlerin hiçbiri yeni olmasa da son zamanlarda bilgi arama ve paylaşma için Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) mevcudiyeti, erişilebilirliği ve kullanımı ile yeni boyutlar kazanmıştır. Kullanıcılar, bilgileri gördüğü gibi kabul etmelerine yol açabilecek önemli doğrulama becerilerinden yoksun görünmektedir. Dijital medya okuryazarlığındaki eksiklik, çevrimiçi yanlış bilgilere yönelik yaygın inancı açıklayan kritik bir faktör olarak tanımlanmıştır (Brisola & Doyle, 2019). Dijital medya okuryazarlığı ile kullanıcıların çevrimiçi olarak düşük kaliteli haber içeriğini yüksek kaliteli içerikten ayırt etme yeteneği arasındaki ilişki hakkında çok az kesin kanıt bulunmaktadır. Alternatif gerçeklerin bu hakikat sonrası çağında, bireylerin önceden belirlenmiş gerçekleri doğrulayan asılsız iddiaları aramak yerine bilimsel çalışma için geçerli araştırmaları tanımlayabilecek bir konumda olmaları sağlanmalıdır.

Yukarıda açıklanan dijital dünya perspektifinden bu çalışmada, hızla değişen medya ortamı ve çevrimiçi içeriği yaymak için artan geniş olanaklar yelpazesi sunan mecralar hakkında devam eden söylemlerin farklı yanları incelenmiş ve bilgi işleme dinamiklerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına duyulan ihtiyaca işaret edilmiştir. Dijital olarak temsil edilen bilgileri eleştirel bir şekilde analiz etmek ve değerlendirmek, yapılandırılmamış bilgilerin yoğunluğuyla başa çıkmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu önermeye dayanarak, bu makalenin kapsayıcı amacı, çevrimiçi kullanıcıların bilgi tüketim kalıplarını keşfetmek ve sosyal ağ sitelerindeki asılsız bilgileri nasıl kullandıklarını, tanımladıklarını ve değerlendirdiklerini araştırmaktır. Çalışma, dijital medya okuryazarlığı ve çevrimiçi bilgi işleme arasındaki karmaşık ilişkiye dair ampirik bir içerik üzerinden ciddi teorik/bilgi kuramsal bir zeminin olanağını tartışmaya açmaktadır. Bu araştırma, medya okuryazarlığı eğitimi araştırmasının daha geniş gövdesi içinde yer almaktadır. Ayrıca konuya felsefi yönelimli dilsel bir çözümleme üzerinden epistemolojik bir öneride bulunmaktadır. Araştırmanın kapsamı bu nedenle ilgili konudaki farklı bakış açıları ve ilgili kaynaklarda yer alan temaları belirleyen bir çerçeveye kadar uzanır. Bunu yaparken, yalan haberin tanımlanması sırasındaki problemlere, dezenformasyonun nasıl ve hangi süreçlerle üretildiğine ve demokratik sonuçlarına da ışık tutmayı hedefler. Bununla birlikte mevcut durum Hegel’in ifade etmiş olduğu gibi felsefi bir analizle düşüncede tutulmak istenmiştir (Hegel, 2004, s. 30). Bunun yanı sıra bu makalenin başka bir katkısı da bütünleştirici bir çerçevenin geliştirilmesidir.

¹ https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Dezenformasyon_Bultenleri_%286_Subat_22_May%29.pdf
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/23-mayis-2023-tarihli-dezenformasyon-bulteni-yayimlandi>
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dezenformasyon-bulteni>

² <https://www.trthaber.com/haber/gundem/iletisim-baskani-altun-dezenformasyona-en-fazla-maruz-kalan-ulke-turkiye-639076.html>

Kavramsal Çerçeve, Bulgular ve Hedefler

Günümüzün dijital medya ortamında, “sahte haber” terimi, 2016 yılının ardından önem kazanmıştır. ABD başkanlık seçimleri ve Brexit referandumu bu olguyu kamuoyunun gündemine taşıdı veya bu algıyı pekiştiren bir ana getirdi (Allcott & Gentzkow, 2017). Araştırmalarımız terimin anlamının geniş bir yelpaze içerisinde dağıldığını da göstermektedir. Örneğin geleneksel haber verme tarzı yerini hicivli televizyon programlarına ve hatta kasıtlı olarak yanlış bilgi vermek için yaratılmış medya unsurlarının varlığına bırakmıştır. Uzmanların çeşitli alanlardan farklı, bazı durumlarda zıt, sahte tanımları ayırt etmeleri konusundaki önerileri bağlamında enformasyonun aşağıda iddia edileceği gibi alınıp satılabilen bir güç unsuruna veya bir rejime dönüşmüş olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte sosyal medyanın önemli bir mecra haline gelmesiyle birlikte reklam ve pazarlama faaliyetleri açısından bilgi akışının yönünü değiştiren çıkar ilişkilerinin varlığına yönelik bulgulara diğer çalışmalarda olduğu gibi rastlanmıştır. Sosyal medya, mesajlaşma uygulamaları ve çeşitli e-posta platformları, hem yakın olduğumuz hem de hiç tanımadığımız kişilerden sürekli bir haber akışı sağlamaktadır. Sosyal medyadaki haberler artık parça parça, bağlantılar veya paylaşımlar şeklinde gelmekle birlikte orijinal kaynağı veya yayıncıyı daha az vurgular ya da değiştirebilir bir görünüme sahip olmaktadır. Yalan haberlerin kaynağının izini sürmek zor olduğundan, bu tür eylemlerin arkasında olanların bulunması ve kovuşturulması çok daha zor hale geliyor. Ayrıca bu bağlamda bu makale, son derece önemli olan bir literatürün sistematik ve tematik bir incelemesini sunmaktadır. Bu bağlamda bireylerin algıları, karar vermeleri, siyasi dâhil kamusal alanlarda bireysel araştırma akışları perspektifinden psikolojileri ve enformasyon karşısında konumları felsefi bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Enformasyonun çağdaş toplumda yeri ve önemine değinmek için kriz anları sağlıklı bir tercih olabilir. Duygusal ilişkiler bir yana demokrasilerin şeffaflığının nedeni olarak gösterilen doğru bilginin toplumun her kesiminde kesintisiz ve doğru bir şekilde yayılımının şekli demokrasilerin işleyişini görmek açısından değerlidir. Kriz anına odaklanıldığında Türkiye’de çok yakın bir zamanda yaşanan deprem felaketi bu husus için önemli bir örnektir. Spesifik bu olay sırasında yaratılan sahte bilgi çeşitlerini izleyebilmek için İletişim Başkanlığı’nın raporları incelenmiştir. Yalnızca bu rapor bile enformasyon konusundaki sosyal karışıklığın büyüklüğünü gösterir niteliktedir. Ayrıca kamuoyunda infial oluşturan ve önemli bir tehdit barındıran yanlış, yanıltıcı veya manipüle eden enformasyonla ilgilenildiği düşünüldüğünde aşağıda detayları verilecek dezenformasyonun boyutunun kamu sağlığını ve dikkatini dağıtacak seviyenin üzerinde

olduğunu belirtmek gerekir. Bu veriler dezenformasyona maruz kalan ülkeler sıralamasında en üst sıralarda olunmasını da açıklar mahiyettedir. Örneğin raporda Mayıs 2023 sonuna kadar her gün ortalama on dört sayfa dezenformasyon bülteni yayınlandığı, kurumsal haber şirketlerinden akademisyenlere, siyasetçi ve sanatçılara kadar çok geniş bir kesim tarafından kasıtlı veya kasıtsız yaratılan dezenformasyona işaret edilmiştir. Genel ve toplam dezenformasyon verilerinden bahsedilirse deprem felaketinin yaşandığı gecedan bugüne kadar dokuz yüz iki sayfa tutan bir bülten olduğu görülmektedir. Haberler doğrulanmak istenildiğinde enformasyona söz konusu olan kişilerin yönlendirilmiş olduğu³ gözlemlenmiştir. Yine hiciv veya parodi, yanlış bağlantı kurma, içerik ve başlık ilgisizliği, yanlış resim, fotoğraf veya video yoluyla manipüle edilmiş, yanıltıcı ve kasıtlı olarak değiştirilmiş sahte enformasyon çeşitlerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra ilgili bilgi kirliliğinin özellikle sosyal medya aracılığıyla oluşturulduğu ve çeşitli şekillerde dolaşıma dâhil edildiği görülmektedir. Twitter’in yalan ve yanlış enformasyonun gündeme getirilmesinde Facebook ve Instagram gibi sosyal medya uygulamalarına göre daha ağırlıklı kullanıldığı da görülmüştür. Ayrıca post-truth çağa özgü olacak şekilde verilerle oynanmış, olguların önemsizleştirildiği, eğilip büküldüğü haberler de sıklıkla yapılmıştır. Örneğin Adalet Bakanlığı’na ait verilerle, ‘Adalet İstatistikleri’, karşısında ciddi bir kurumsal haber şirketi tarafından lanse edilen verilerin uymadığı ve haberde bahsedildiği gibi suç oranında bir artışın olmadığı ifade edilmiştir.⁴ Son olarak dezenformasyonun nasıl yaratıldığına dair analiz yapıldığında özellikle Twitter incelendiğinde bot hesapların veya trollerin ilgili iddiayı gündeme getirdikleri ve kimi zaman çok fazla takipçisi olan (takipçi sayısının da çeşitli yöntemlerle artırıldığı bilinmektedir) daha az sayıda hesaplarla güçlü bir gündemin oluşturulduğu fark edilmiştir. Bu iddia kimi zaman sahte hesaplar üzerinden yürütüldüğü için görece daha az sayıda kimseye ulaşmasına ve olay görünenden daha az bir kimsede etki yaratmasına rağmen algı çok daha üst düzeyde bir boyutta hissettirilmiştir. Ardından toplum nezdinde daha önemli kimselerin ilgili enformasyonu kişisel sosyal medya hesaplarında (Twitter) paylaşımlarıyla dezenformasyonun farklı bir zemine taşınmış olduğu izlenmiştir. Bunun örneklerine Trump’la ilgili yapılan araştırmalarda⁵ ve çalışmamızda incelemiş olduğumuz deprem dezenformasyon bültenlerinde de rastlamak mümkündür.⁶

Araştırmalar sırasında özellikle kriz dönemlerinde bireylerin duygularıyla veriler ürettikleri ve bunları hızlıca paylaştıkları fark edilmiştir. Ayrıca kişisel kanaatlerin pek çok çalışmada vurgulandığı gibi olguların önüne geçtiği bir gerçektir. Felsefi bir zemin sunması bakımından bir

³ <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/17-18-subat-bulten-1.pdf>

⁴ <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/10-11-Nisan-Bulten.pdf>

⁵ <https://medyascope.tv/2022/10/28/trumpin-donusu-bot-hesaplarin-durumu-elon-musk-twitterda-neleri-degistirebilir/>;
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37688956>

⁶ <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/10-11-Nisan-Bulten.pdf>;
<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/9-subat-bulten.pdf>;
<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/8-subat-bulteni.pdf>

malumatı anlamak, yorumlamak ve aktarmak çeşitli zihinsel işlemlerin ardından makulleşebilir denilebilir. Ayrıca hermeneutik perspektifinden yürütülen araştırmalar ve bu görüşleri destekleyen psikolojik araştırmalar bilişsel ön yargıların varlığına işaret etmektedir. Gadamer'ın ısrarla belirtmiş olduğu gibi her anlama eksiklik barındırmaktadır ve öznel a priori unsurları içerisinde taşımaktadır. Deneyime öncelik sunan bu bilgi yığınına dezenformasyon daha aktif hale getirmektedir. Duyguların, bilişsel ön yargıların ve dile dayalı kültürel alt yapının kanaatleri kirletmeyecek seviyede tutulabilmesi için eleştirel yapısı ile dikkat çeken analitik felsefeye özgü bir düşünme biçiminin önemini hatırlatmanın gereğini doğurmuştur. Bu doğrultuda analitik düşüncenin önemini vurgulayan çeşitli haber siteleri, doğrulamayı ve teyit etmeyi görev edinen sitelerde görülen yorumlar ve bunlara yönelik değerlendirmelerin Wittgensteinci dil felsefesi görüşünün dezenformasyonla mücadele edilmesine önemli katkılar verdiğine/verebileceğine yönelik önemli işaretler vermiştir. Felsefi düşünmenin değerine yönelik yapılan araştırmalarda bu disipline yönelik ilgiyle ters orantılı bir dezenformasyon oranının olduğu dikkatleri çekmektedir.⁷ Felsefi bir zemin sunması bakımından çağdaş öznelerin bilgiyle olan ilişkisi (artan gereklilik ve bağımlılık), şeffaflaşma, performansın kutsanması gibi çeşitli kavramlarla psikopolitik bir yönetimle sürdürülmüştür. Bu nedenle ilkin felsefi bu görüşten kısaca bahsedilmelidir. Öznelerin psikopolitik bu ayartma içerisinde sağlıklı veri üretmesi ve bu bilgileri mantık çerçevesi içerisinde yorumlaması enfokrasi rejimi karşısında ciddi bir analiz unsuru olarak direnişi sağlayabilir. İnsanların bugün disiplin üzerinden değil de veri üzerinden yönetilmiş olduğuna dair iddiaya yönelik araştırmalarımız sırasında ciddi verilere ulaşılmıştır. Brexit referandumu, Trump'ın başkan seçilmesi, Covid 19 süreci gibi pek çok sosyal ve politik olay sırasında sahte hesapların ve trollerin aktif rol aldığına yönelik haber ve makaleler araştırmalarımızı desteklemektedir. Verinin nasıl dolaşacağına yön veren psikopolitik uygulamalar düşünce balonları aracılığıyla sürecin yöntem bilimsel temellerini sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı sosyal medya platformlarında enformasyonun oluşumu ve yayılmasını incelemekle birlikte yanıltıcı ve yanlış enformasyonun dolaşımı sırasında ne tür bir role sahip olduğu sorusunun paylaşılmış haber ve içerik doğrultusunda analizinin yapılmasıdır. Bu analiz felsefi değerlendirmeler için önemli parametreler sunmaktadır.

Çağdaş Toplumlarda Bilginin Dolaşımı ve Demokrasi Üzerine Felsefi Bir Soruşturma

İnternetin etkili bir iletişim aracı olarak yükselişi, mevcut bilgi ve haber tüketim modellerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Artan sayıda mevcut bilgi kanalları ve

kaynaklarının yanı sıra bilgi tüketicileri arasında daha fazla etkileşim ve birlikte veri üretme olasılığı, haberlerin tüketimini temelden etkilemiştir. Bu bağlamda insan doğası çerçevesinde düşünüldüğünde kritik değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Bilgi edinme, karar alma ve eyleme geçme gibi ontolojik, epistemolojik ve etik olaylar geçmişe kıyasla çok farklı ve geniş bir zeminden hareketle belirlenmektedir. Basit ve klasik bilgi edinme biçimlerini sekteye uğratan felsefi anlamda "hakiki" ve "doğru" olmak bakımından öne sürülen temsil ilişkisi, kesinlik ve çeşitli gerekçelendirme işlemleri kesintiye uğramaktadır. Ayrıca ilgili dijital medya ortamlarıyla erken sayılabilecek yaşlarda tanışan kimselerin algılarının, burada yaratmış oldukları benlikleri ile sosyal çevrelerinde hali hazırda var olan benlikleri arasında bir gerilim yarattığı ve bunun da ciddi sorunlara neden olabilecek boyutta olduğu vurgulanmalıdır. Yapabilirsin şeklinde ifade edilen ve daha fazla özgürlüğü vadeden dijital platformlar ve sosyal medya ortamları daha kompleks sorunlara neden olabilmektedir. Chul Han'ın çoğu eserinde ana tema olarak gösterilen bu konu Türkçeye çevrilen son eserlerinden biri olan Enfokrasi, Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi'nde enformasyon rejimi adı altında spesifik bir argüman olarak öne çıkarılmıştır. Bu argümanla düşünür, algoritmalar ve yapay zekâlar yoluyla kamuoyunu belirleyecek büyük bir verinin işlenmesinin sosyal, politik ve ekonomik süreçler üzerinde ciddi bir belirleyiciliğe sahip olduğunu ve hatta belirli bir tahakküm biçimine ulaşmış olduğunu iddia etmektedir (Han, 2022, s. 7). Bu bağlamda en fazla üzerinde durulan husus enformasyon aracılığıyla belirli bir psikopolitika uygulandığıdır. Argüman ayrıntılarıyla değerlendirildiğinde belirli bir çağın aksine bedenler veya enerjiler değil enformasyon ve veriler sömürülmektedir.

İnternet ağları ve iletişim teknolojileriyle birlikte enformasyon kapitalizmi, mekânları kendine özgü bir biçimde uyarlayarak yeni bir zaman ve mekân anlayışıyla birlikte mekânsal bir izolasyona izin vermeyen, katı iş anlayışlarını, modern akla uygun yönergeleri ve beden eğitimi gibi disipline eden tekniklerin işlevlerinin içeriğinin boşaltmış bir versiyonunu sunmaktadır. Fakat sanılanın aksine sözde bir rahatlama ve özgürlük yaratmıştır. Bu iddianın nedenlerinden bahsetmek gerekirse, enformasyonun yoğunluğu içerisinde kalan bugünkü insan itaatkâr veya uysal bir özne olarak tanımlanamaz. Yeni medya teknolojileri içerisinde kendisini yeniden yaratmanın mutluluğuyla "özgür, otantik ve yaratıcı" olarak tanımlanmakla birlikte çevresine de benliğini bu şekilde aktarmaktadır. Kendilerini üretmenin yollarını arayan ve kendini gerçekleştirmeyle özneliğin temel prensipleri olarak gören bu kimseler artık performans özneleri olarak tanımlanabilirler. Garip bir şekilde aynı platformu paylaşan diğer özneler de kendileri hakkında sıklıkla bu şekilde yakın tespitlerde bulunurlar (Han, 2022, s. 8).

⁷ <https://www.gazeteduvar.com.tr/dezenformasyonu-cezalandiran-ulkelerde-sorun-buyuyor-haber-1567379>

<https://www.indyturk.com/node/132416/d%C3%BCny%C3%BCn/oxford%E2%80%99un-k%C3%BCresel-dezenformasyon-raporu-tam-metin-t%C3%BCrk%C3%A7ede-devletler-sosyal>

<https://tr.euronews.com/2018/06/15/turkiye-sahte-haber-ve-dezenformasyonda-zirveye-oturdu>

Tele ekranlar ve monitörler günümüzde yerini dokunmatik ekranlara bırakmıştır. Yeni iletişim araçları olarak akıllı telefonlar öne çıkmaktadır. Bilgi rejiminde insanlar artık pasif izleyiciler değil, eğlenceye teslim olmuş gösteri toplumunun önemli figürleri olarak benliklerini inşa eden dijital öznelerdir (homo digitalicus). Kavramın bu kullanımı yeni bir kuşağa dair değişimi değil bütünüyle yeni bir duyuşa, düşünüşe, inanışa ve yaşam tarzına işaret etmektedir. Bu tanımlama dijital dünyanın içerisinde yer alan özneleri anlamlandırmaktadır. Artırılmış gerçek ile gerçek-sanal dünya dūalizminin de aşmaya başlandığı bu çağda özneler başlı başına aktif yayıncı veya kullanıcılarıdır. Bu mecralar üzerinden iletişime geçer, yaşamı burası üzerinden inşa eder, bilgi üretir ve tüketirler. Ayrıca bu tecrübe biçimi fark edilebileceği gibi eskisinden bütünüyle farklı duygu ve arzu deneyimine ve girift bir bilişsel uzanımına sahiptir. Bu nedenle bağımlılık yapıcı, zorlayıcı biçimler alan iletişim sarhoşluğu, insanları yeni bir azınlıkta tutmaktadır. Bilgi rejimine boyun eğmenin formülü şudur: ölene kadar iletişim kurmak gerekir.

Dijitalleşme ile öznenin mahiyeti ve konumundaki değişimin ayrıntılarıyla anlatılması medya araçlarının değişimlerini bu perspektif üzerinden değerlendirmek açısından önemlidir. İnternet ve sosyal medya esasında kendi tecrit ve izolasyon kurallarını uygulamaktadır. Artık kapitalizmin yeni aşamasında bedenler değil ruhlar (psukhe) kontrol edilmek istenmektedir. Her yeni sistem bunun için gösteri nesnelere belirler. Bu gösteri nesnelere kendi tahakkümlerini kendilerine özgü teatral parlaklıkla sergilerler. Şiddet işaretleri, merasimler ve törensel cezalar iktidarların performansları içerisinde yer almaktadır. Nihayet şu iddia edilebilir ki, yeni medya teknolojileri ve sosyal medya bugün için bu rolü uygulamaktadır. Teatral parlaklığı ise enformasyon, dijitalleşme arzusu, sınırsız özgürlük isteği ve daha özel söylemle dijital şeffaflık gibi jargonlarla sahnelemektedir. Han'ın işaret etmiş olduğu gibi, "Enformasyon rejimi açısından şu topolojik ilkeler geçerlidir: Süreksizlikler, süreklilikler lehine ortadan kaldırılır. Kapatmaların yerini açılışlar alır. İzolasyon hücrelerinin yerini iletişim ağları alır. Görünürlük artık izolasyon aracılığıyla değil, aksine ağ yoluyla tamamen farklı bir şekilde oluşturulur. Dijital enformasyon teknolojisi iletişimi gözetime dönüştürür. Ne kadar çok veri üretirsek ne kadar yoğun iletişim kurarsak, gözetim o kadar verimli hale gelir. Bir gözetleme ve teslimiyet aygıtı olarak cep telefonu, özgürlük ve iletişimi sömürür. Bu arada enformasyon rejiminde insanlar gözetlendiklerini değil özgür olduklarını hissederek." (Han, 2022, s. 10). Eski denetleme biçimlerinden ayrılan temel fark da Han'ın son cümlelerinde düğümlenir. Özgürlük ve gözetimin birleştiği bu yeni kavşakta tahakküm daha pürüzsüz ve kusursuz bir şekilde işler.

Şeffaflık en güncel ve moda kavram olarak enformasyon rejimi adıyla anılan yönetim sistemlerinin görselleştirme politikasının ismi olarak görülebilir. Çok çarpıcı ve büyüleyici bir buyrukla şeffaflık şunu hatırlatır: Her şey enformasyon olarak mevcut olmalıdır. Şeffaflık ve enformasyon eş anlamlı bir hale gelir bu durumda. Şeffaflık bir insanın bilinçli olarak erişebileceği sınırın çok

ötesinde bir enformasyonun varlığıyla birlikte çok daha hızlı ve özgürce dolaşımıdır. Gariptir bu tür prensiplerin ve özgürlük anlayışının yer ettiği sistemlerde özgür olan insanlar değil yalnızca enformasyonlardır. Enformasyon toplumunun ilginç bir yanı ise insanlar enformasyonların esiri olmuşlardır. İletişim yoluyla insanlar paradoksal olarak daha fazla enformasyona maruz kalacak ve doğru orantılı olarak enformasyon üreteceklerdir. Bu nedenle kendi kendilerini zincirledikleri dijital hapishaneler üretmiş olacaklardır (Han, 2022).

Lyotard postmodern toplumlardan söz ederken çeşitli sınıfların ve bu sınıflara özgü bilgi üretiminin değişimine özellikle işaret etmektedir. Her çağ belirli bir sınıfı ve o sınıfa özgü uygulamaları öne çıkarmıştır. Örneğin Lyotard'ın Postmodern Durum adlı eserinde tespit etmiş olduğu gibi rahiplerin, filozofların ve katı bilim insanlarının yerini ekonomistler, sanatçılar ve uzmanlar almıştır. Üst anlatılar yerini yerel anlatılara bırakmak zorunda kalmıştır (Lyotard, 1984; 2013). Bilim ve felsefe ise belirli bir formasyona sahip araştırma görevlileri eliyle yürütülmektedir. Benzer bir argümantasyon biçimiyle Han yeniçağın ve teknolojinin (dijitalleşmenin) öncülerinden ve kullanılan disipline dair şu açıklamalarda bulunmaktadır: "... Influencerlara rol model olarak tapılır. Dolayısıyla bu her şeye dini bir boyut kazandırır. Motive edici konuşmacılar olarak influencerlar, kurtarıcılar gibi davranırlar. Genç takipçiler, influencerların sahnelediği günlük yaşamlarında tükettiklerini iddia ettikleri ürünleri satın alarak birer mürit olarak onların hayatlarına iştirak ederler. Böylelikle takipçiler bir dijital Efkariyya'ya (şükran ayinine) katılırlar. Sosyal medya bir kilise gibidir: Like âmin demektir. Paylaşmak birliktir. Tüketmek kurtuluştur." (Han, 2022, s. 13).

Çalışmanın ana izleği şöyle özetlenebilir: Enformasyon rejimi, dataizmiyle totaliter özellikler ortaya koymaktadır. Her ne kadar bugün farklıları korumak, çeşitliliği yaratmak istenirse de yine de kuşatıcı bir bilgiyle gelecek dair daha net kestirimlerde bulunmak istenir. Ancak bugün genel bir bağlamı (tümel imgelemi) gösterecek bilgiye ideolojik anlatımla değil, algoritmik işleme ulaşılır. Dataizm, olan ve olacak olan her şeyi hesaplamak ister. Masallar ve anlatılar yerini algoritmik anlatımlara bırakır. Enformasyon rejimi teknolojinin yardımıyla anlatının yerini almaktadır.

Yeni Medya Araçları ve Enformasyon

Pek çok düşünürün veya filozofun ısrarla işaret etmiş oldukları ve yukarıda ifade edilen argümanlarda iddia edildiği gibi dijital ortam öznenin konumunu bütünüyle değiştirmiştir. Bu tespitlerin ötesinde kestirilemeyen farklı sonuçları olabilecek bir dizi önemli eğilim biçimleriyle de karşılaşmak çok mümkün görünmektedir. Sosyal medyanın enformasyon ağı önemli ölçüde geleneksel medyanın rolünde bir değişime neden olmuştur. Kuruluş amaçlarının ötesinde belki de hayal edilemeyecek seviyede veri iletiminin olduğu sosyal medya platformlarının etkisi sosyo-politik anlamda dikkat çekicidir. Kişilerin hiçbir süzgeçten geçmeden veriler üretmesi ve bunları dolaşıma dâhil etmeleri hem haber

sayısında yüksek bir artışa hem de güvenilirlik açısından ciddi bir tehdide neden olmaktadır. Daha fazla kimseye ulaşabilmek, ulaştıktan sonra bu kimselerin belirli bir süre ilgili platformda vakit geçirmelerini sağlamak haberin içeriğini ve paylaşım biçimini etkilemiştir. İsimleri anılan sosyal medya platformlarının algoritması düşünüldüğünde olumsuz haberlerin daha fazla alıcısının olduğu gözlemlenmektedir. Başkalarının, rakip görülen kimselerin açıklarının gösterilmesi, kötülenmesi ve benzer ögelere sahip içerikler mizahla birlikte gündeme taşınınca açıkçası alıcısı çok olmaktadır. Daha fazla reklam almak yoluyla gelirlerini artırmak isteyen her tür haber mecrası, bloglar vd. platformlar olumsuz haberlerin yanı sıra araştırma sonuçlarına dayalı veriler doğrultusunda daha fazla tıklanma alabilecek haber içeriği üretmeye başlamış hatta bu tür içeriğe sahip olmayan haberlerin içeriğine uygun olmayan başlıklar yakıştırmış hatta uydurma veya ilgisiz, beğeni alabilecek sansasyonel başlıklar kullanmayı tercih etmişlerdir. Ne yazık ki güç yitimi içerisinde olan nitelikli haber siteleri de en iyi ihtimalle reklam gelirlerini korumak adına benzer politikaları uygulamışlardır. Buradan hareketle ilk olarak şunlar söylenebilir, köklü yazılı ve görsel kitle iletişim araçları üzerindeki olumsuzluklar, reklam geliri kaybından ve bunun sonucunda gazetecilik tekliflerinin kalitesindeki düşüşten kaynaklanmaktadır (Bruns & Highfield, 2012). İkinci olarak, haberleri bildiren, paylaşan ve dağıtan, çoğu zaman bu konuda bir eğitim almamış, herhangi bir kuruma bağlı olmadığı için kimliği belli olmadan içerik üretebilen internet kullanıcılarının geniş web ağları üzerinden enformasyon üretmeye gönüllü katkılarını içeren yeni internet tabanlı medya (ör. bloglar, siyasi forumlar ve sosyal ağlar) meşruiyet kazanmıştır. Haberleri birlikte yaratmanın avantajının yanı sıra, tüketicilerin tercihlerini rasyonel bir hesaplama (çoğu zaman yapay zekâyla) tahmin eden uygulamaların yarattığı fırsatı kullanan yeni medya en çok dikkate değer olan haberleri seçip paylaşarak ve alakasız, ilgi görmeyecek (veya kendi görüşlerine uymayan) hikâyeleri ve öğeleri filtreleyerek sosyal ağları yönetebilmektedirler. Gündemi belirleyen haberleri derleyen ve doğrudan ya da dolaylı olarak demokrasinin yönünü tayin edebilen bu kimseler yeni güç odakları olarak dikkat çekmektedirler. Tüketicilerin (haber, içerik vd. enformasyon şekillerini alımlayan kullanıcılar) işbirliği içinde haber öyküleri, oluşturuldukları ve düzenledikleri bu aşağıdan yukarıya haber “üretim” biçimleri (Bruns, 2008), büyük ölçüde öznel görüşlere dayanan ve gazeteciliğe özgü nesnellik idealinin yerini alan, sosyal olarak müzakere edilmemiş ve çoklu bakış açıları sıklıkla yansıtmayan yanlı ve manipüle edici verileri içermektedir (Gans, 1980).

Sonuç olarak, artan sayıda (çoğunlukla doğrulanmamış) kaynaklardan gelen bir bilgi yığını, bireysel medya alanlarını sular altında bırakarak potansiyel olarak kimi zaman gereksiz ve aşırı bir bilgi yüklemesi ile kimi zaman ise belirli bir karara varmaya neden olmayacak kadar yetersiz bilgi oluşumu veya önyargılı dünya görüşü gibi olumsuz sonuçlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak, bazı yazarlar, aşırı haber ve bilgi yüklemesinin üstesinden

gelmeye ve güncel olayları daha iyi anlamlandırmaya çalışmış, insanların giderek artan bir şekilde küratörlüğünü yaptığı bilgilere güvendiklerinde, “filtre balonu” gibi demokratik iklimi tehdit eden tek sesli ortamlara düşmelerini önlemek adına uyarılarda bulunmuşlardır (Pariser, 2011). Bu görüşe göre, bu tür “sosyal filtreleme”nin kasıtsız bir sonucu, önceden var olan görüşlerimizi doğrulayarak ve meydan okuyan inançlara maruz kalmamızı sınırlayarak nihayetinde yurttaşlık söylemini neyin muhafaza edilmesi gerektiğini önceden belirleyecek şekilde hazırlanmış bir dizi enformasyonun çevresinde kanaatler geliştirilmektedir. Pareto’nun seçkinlerin dolaşımı tezinde iddia ettiği biçimiyle bir grup güçlü iktidar sahipleri ile kendilerine güç devşirmeye çalışan yeni bir sınıfın ilişkisi üzerinden anlatan Fuller, post-truth medyayı bütünüyle bu ilişki üzerinden okumaya çalışmaktadır. Enformasyonu yönetmeye çalışan kesimlerden birisi olan muhafazakâr taraf, var olan düzenin çarklıklarını överken diğer yanda kendi özel enformasyon odalarını oluşturan yeni grup önceki enformasyonu eski ve modası geçmiş olarak lanse etmektedir. Kabaca bir güç dengesine/savaşına dönen bu ilişkide sosyal medya bugün bu hususta çok önemli bir görevi yerine getirmektedir. Hatta bu konuda eski Amerika Başkanı Trump ilk Twitter politikacısı olarak gösterilebilir. Twitter üzerinden yürütmüş olduğu propagandalara, politik bot hesaplara veya trollerine dair çeşitli uçuk iddialara sahip onlarca çalışma yeni medya teknolojileri ve sosyal medya aracılığıyla üretilen enformasyonun ve olumsuz yönleriyle dezenformasyonun güçlü etkisinin boyutlarını gösterir türdedir.

Enformasyon rejiminde derinden hissedilen demokrasinin krizine ve bunun doğal sonucu olan enfokrasiye dair derin bir anlayış elde etmek için enformasyon fenomenolojisini kavramak gereklidir. Bu kriz bilişsel alanda başlar. Bilginin çok dar bir gerçeklik süresi vardır. “Sürpriz uyarısı” içinde yaşadıkları için bireyler zamansal istikrardan yoksundurlar. Zamansal istikrarsızlıkları nedeniyle algıyı parçalarlar. “Sürekli bir baş dönmesi” içinde gerçeği bozarlar. Bilgide gecikme mümkün değildir. Çağdaş bilme biçimlerinin doğasında var olan hızlı bir şekilde ulaşma, farklı görüşlere yönelik baskıcı kısıtlama geleneksel bilme, deneyimleme ve anlama gibi yoğun zaman alan bilişsel uygulamaları bir kenara atar. Bunun yanı sıra dijital iletişim, demokratik süreç üzerinde yıkıcı etkileri olan bilgi akışının tersine çevrilmesine neden olmaktadır. Bilgi, kamusal alandan geçmeden yayılır. Özel mekanlarda üretilir ve özel mekanlara gönderilir. Bu nedenle ağ herhangi bir kamusal alan oluşturmaz. Sosyal medya bu topluluksuz iletişimi yoğunlaştırır. Etkileyenlerden ve takipçilerden oluşan bir siyasi kamusal alan oluşturulmasına müsaade etmez. Dijital topluluklar, bir tür topluluk metasıdır. Gerçekte, onlar ticari mallardır. Politik eylemde bulunamazlar (Han, 2022).

Yukarıda argümanları analiz edilmeye çalışılan enfokrasi rejimi özgürlük vadettiği bireyleri daha fazla benzer düşüncelerle iletişime dâhil ederek yankı odaları yaratmıştır. Kabaca kendi düşünceleri içerisine hapsedilmiş insanlar kanaatleri, ilgileri ve beğenileri

nedeniyle kendilerine yakın insanlarla çeşitli iletişim gruplarında yer almışlardır. Bireyler kendi bakış açılarını destekleyen bilgi ve kaynakları bulmaya çalıştıklarında ve dengeleyici bilgileri filtrelediklerinde bir yankı odası yaratılır. E-postalar, blog gönderileri, retweet'ler, sosyal medya gönderileri veya bağlantıları gibi mekanizmalar aracılığıyla çevrimiçi olarak tekrarlanan görüşleri için ek destek bulduklarında, muhtemelen daha aşırı bir biçimde, görüşlerinde daha da kararlı hale gelirler ve telafi edici görüşler arama olasılıkları azalır (Garett, 2009). Korku, insanların kendi siyasi görüşlerini paylaşan başkalarını okuma eğiliminde olmalarına ve kitle iletişim araçlarının çeşitliliği ve açık denge girişimi olmadan, seçici teşhirin daha kesin ve aşırı görüşler üretmelerine neden olmaktadır. (Dutton, 2009; Tewksbury vd., 2001).

Bu düşünceler, demokratik yönetişimde enformasyonun, medyanın ve haberlerin rolüne doğrudan değinmektedir. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarının kullanımındaki çarpıcı artış, sosyal medyanın gelişen ikame ve teşhir kalıplarını güçlendirip güçlendiremeyeceği ve nasıl dönüştürebileceğine dair soruları gündeme getirerek bu yöndeki sorunları daha da artırmaktadır. Örneğin, sosyal medyanın halkla iletişim kalıplarını yeniden şekillendirerek çeşitli kamu hizmetleri üzerinde etkileri bulunmaktadır (Rolandsson, Björck, 2008). Haberler söz konusu olduğunda, sosyal medya çevrimiçi haberleri güçlendirebilir ve yazılı medyanın ve kamuoyunu belirleyen çeşitli güçlerin yer değiştirmesine yönelik daha büyük bir eğilime yol açabilir. Alternatif olarak, örneğin eğlence amaçlı sosyal medyanın kullanımı, çevrimiçi haber arama, basılı ve çevrimiçi haber sağlama ile ilgili sorunları şiddetlendirebilir. Cezbedici bu yanılla ilgili platformları destekleyen iş modelleri dahil olmak üzere İnternet ve Web'in daha geleneksel kullanımlarının yerine geçebilir (Donsbach vd., 2011). Böyle bir etki, yüksek kaliteli gazeteciliğin kapsamı ve kurumsal haber ağlarının düşüşü için daha fazla risk yaratabilir. Alternatif olarak, sosyal medyanın kullanımı, kullanıcıların yerel ve küresel arenalarda kaliteli gazeteciliği destekleyecek ve güçlendirecek şekilde ilgilerini çeken konular hakkında yeni ve daha çeşitli bilgi kaynakları bulmalarına yol açabilir.

İnternetin basılı medyaya/gazeteye zarar verip vermeyeceği konusundaki tartışma şu an için ilgili mecrada kontrol edilemeyen enformasyon nedeniyle görece geri plana atılabilecek bir problemdir. Ayrıca kasıtlı olsun ya da olmasın çeşitli birey veya grup davranışlarıyla olumsuz bir çizgide ilerleyen haber içeriği ve buna neden olan yeni medya teknolojileri hakkında konuşmak daha değerli görünmektedir. Demokrasi, özgürlük, veriye hızlı ulaşma, her tür bilgidен, bilim ve teknolojiden yararlanabilmek adına inanılmaz olanaklar vaat eden dijital dünya kötü yanılarıyla daha fazla gündeme gelmektedir. Tiraj, takip edilme, beğenilme, izlenme veya okunma sayıları düşmekte olan köklü medya kurumları beğeni alan anonim İnternet kullanıcılarının haber politikalarını(!) izleyerek etik dışı sayılabilecek öğeler dahil pek çok yöntemi uygulamaya koyabilmişlerdir. Yeni medyanın sosyal sonuçları etrafında baskın bir iletişim

gündemi olmuştur. Ancak mesele, ilk tartışmalarda yer alan haberin kâğıt üzerinde mi yoksa elektronik ortamda mı olduğu gibi konularda değil, İnternetin ve sosyal medya gibi ilgili bilgi ve iletişim teknolojilerinin yükselişinin liberal demokratik toplumlarda önemli bir kurum olan bağımsız medyanın rolünü nereye kadar ve ne ölçüde değiştireceği gibi daha ciddi konularda yürütülmelidir. Çünkü bağımsız basın ve yayın organları aracılığıyla tarafsız ve doğru bilgiye ulaşmak ve gündemin gerçeklik üzerinden kurulması zorunlu bir demokratik durumdur. Bu perspektiften dijitalleşmenin, buna dayalı platformların ve daha özelden sosyal medyanın yeni bir haber ekolojisi yarattığı ve bu minvalde demokratik rejimlerde önemli bir güç haline gelmiş olduğu ortadadır.

Sosyal Medyanın Haber Üretmede Paradoksal Yeri

Bugün haber tüketiminin muhtemelen en belirgin özelliği, tüketicilerin maruz kaldığı çok miktarda bilgidir. The New York Times'ın bugüne kadarki tek bir pazar baskısı, tipik on dokuzuncu yüzyıl vatandaşlarının tüm yaşamları boyunca karşılaştıkları bilgilerden daha fazlasını içeriyor ve son otuz yılda, son beş bin yılda üretilenden daha fazla yeni bilgi üretilmiştir (Pollar, 2003). Bilgi ortamlarını etkilemeye yönelik çabaların uzun bir geçmişi vardır, ancak bugün, potansiyel etki operasyonları ölçüğü, çok sayıda kullanıcıya sahip yeni dijital platformlardan kesin olarak etkilenmektedir. Yalnızca Facebook'un kabaca 2,25 milyar kullanıcısı var. Twitter'da 336 milyon kullanıcıdan söz edilmektedir ve bu verinin tespitinden itibaren halen hızla artmaktadır. Kullanıcıların bir dizi olayı ve hikâyeyi paylaşmalarına izin veren mobil mesajlaşma uygulamaları, aynı şekilde, 100 milyon Telegram kullanıcısı, 1,5 milyar WhatsApp kullanıcısı ve 1,0 milyar Viber kullanıcısı ile İnternet kullanan nüfusun büyük bir bölümünü yakalar ve kişilerin benliğini bu sosyal çevrede inşa etmesine neden olur. Çevrimiçi olarak var olan çok sayıda küçük mesajlaşma uygulamasından bahsetmeye bile gerek bulunmamaktadır. Sözü geçen bu iletişim çağı "sürekli eğlenebilmenin olanaklı olduğunu" vurgulaması nedeniyle gerçekliğin acı ve tatlı yanılarıyla var olduğu gerçeğini unutturmuş ve faydacı teorinin ifade ettiği gibi doğal olarak hazlarını (pleasure) takip eden bireylerin gerçeklikle bağlarını koparmıştır. İkinci bir özellik, herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde metin, resim ve video yayan baskı, yayın ve etkileşimli modlar aracılığıyla haber sağlayan kaynakların sayısının hızla artmasıdır. Sonuç olarak, spam ve dolandırıcılık da dâhil olmak üzere, genellikle ilgi alanlarımız ve ihtiyaçlarımızla ilgisi olmayan ve bir şekilde muhatap olunan aşırı ve yoğun bir bilgiyle başa çıkmak zorundayız (Denning, 2006). Ayrıca birey, birden çok ekranda ve çeşitli ortamlardan çoklu görev yaparken aynı anda farklı kaynaklardan haber ve bilgi alır (Kelly & Bostrom, 1995). Bu nedenle, çok fazla farklı formatta çok fazla haberin gelmesi, bilinci dağıtacak oranda aşırı bilgi yüklemesi potansiyeli yaratılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu mevcut durum öznelere daha paradoksal bir anın eşliğine getirmektedir. Daha fazla bilgiye ulaşacağını düşünen kimselerin, ilgili veri

bombardımanından hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu belirleyemeyecek şekilde bilinçleri işlevsiz hale getirilmiştir. Çünkü yukarıda anılan iletişim mecralarında aynı konu hakkında birbiriyle çelişen pek çok içeriğin olduğu bilinmektedir. Filtre balonları ve yankı odaları gibi sosyal ağlara özgü kusurlar süreci Milgram'ın deneylerinde işaret etmiş olduğu gibi olgularla çelişecek kadar radikal iddiaları destekleyebilmek gibi uç noktalara götürebilmektedir (Selim, 2023, s. 515). Eli Pariser'e göre, kamusal alanı yok eden, ağın algoritmik kişiselleştirmesidir: "Yeni nesil internet filtreleri, neyi sevdiğinize - ağda ne kadar aktif olduğunuza veya hangi şeyleri veya insanları sevdiğinize bakar, size uygun sonuçları karşınıza getirir ve size kendinize uygun bir profil çizer. Makineler, kişiliğinizle ilgili bir teoriyi sürekli olarak yansıtan ve geliştiren ve ne istediğinizi ve bundan sonra ne yapacağınızı tahmin eden veriler üretir. Bu makinelerle birlikte, her birimiz için - filtre balonu adı verilen - bir bilgi evreni üretir. Böylece bilgiye ve fikirlere nasıl ulaşacağımızı, bunları ne şekilde değerlendireceğimiz gibi duyuşsal ve bilişsel sürecimizi temelden değiştirir." Hakkımda her an yeni veriler işleyen bu sistem internette veya çeşitli sosyal medya platformlarında ne kadar uzun süre kalırsam, filtre balonları aracılığıyla duygu ve düşüncüm, hoşlanmam, inancım gibi pek çok mahrem konular dâhil her şey hakkında daha fazla veri biriktirir. İletişim ve şeffaflık kendine özgü bir şekilde kişileri bu balonların içerisine hapseder ve dijital bir gözetleme (Digital panopticon) oluşturur.

Kamu sağlığını tehdit edebilecek bu durum haberlerle ilgili optimal olmayan bilgi işleme ve karar verme süreçlerine yol açmaktadır. Ticari işlemler, ekonomik ilanlar ve bunlarla ilintili reklamlar ve çeşitli benzer içerik sosyal medyada yoğun haber akışının yaşanmasında önemli rol oynayan unsurlardır. Ayrıca yalnızca çevrimiçi verilerle değil telefonunuza erişiminiz olmasa da gün boyu sizi rahatsız eden bildirimler bu platformlardan ayrı bir değerlendirmede bulunmanızın önünde ciddi engel teşkil etmektedir. Bu nedenlerle dünya nüfusunun sosyal medyayı kullanmak için harcadığı süre artmaya devam ediyor. Bu bildirimler yeniden ilgili iletişim araçlarıyla temasa geçmeniz ve kullanımınızın devam etmesine neden olmaktadır. Bilgisayar kullanma zamanımızın %20'si ve mobil zamanımızın %30'u artık sosyal medyada geçiyor (Nielsen, 2012). 2012 yılında verilen bu oran bugün hem kişisel kullanımlarımıza hem de çevremizdeki insanların tutumlarına bakıldığında fazlasıyla iyimser oranlardır. Kişisel bilgileri paylaşmanın yanı sıra, sosyal medya kullanıcıları giderek artan bir şekilde harici içeriklere bağlantılar gönderiyor ve dünya, ulusal ve yerel haberler hakkında görüşlerini ifade ediyor. Aslında, son iki yılda çeşitli sosyal medya platformlarından haber sitelerine gelen trafik %57 artmış durumdadır (Olmstead, vd., 2012). Bugün bu sayıların, iletişim ağının ve etkileşim biçimlerinin inanılmaz bir rakama ulaştığı ortadadır. Kişilerin herhangi bir platforma üye olma, burada çeşitli şekillerde kendisini ifade etme ve içerik üretme gibi aktif olarak ilgili mecralarda daha fazla vakit geçirdiği bilinmektedir. Ayrıca bu süre içerisinde çeşitli uygulamaları kullanma

sayılarında katlanarak artan bir yığılmanın varlığından söz edilmelidir.

Bireyler arasındaki etkileşimler benzer ihtiyaçlara, zevklere ve geçmişlere dayalı olarak insanları birbirine bağlayabilir ve bilgi yayıncılarının mevcut kaygıları veya ilgi alanlarını ele alarak bir dizi bilgi tüketicisine içerik sunabilecekleri bilgi ağlarının kurulmasını kolaylaştırabilir (Denning, 2006). Bu tür insan aracılı bilgi işleme, bireylerin hangi bilgilerin kimin için değerli olduğunu belirlemelerine yardımcı olur. Sosyal medya böylece bireyler için bilgi toplayabilir, seçebilir ve değerlendirebilir. Daha fazla bilişsel çeşitlilik ve farklılık sunarken bireyleri seçici haber kaynaklarına maruz bırakabilir. Ayrıca, bireyin doğrudan yakın ağın üyeleriyle ve dolaylı olarak ilgili veya bağlantılı ağların üyeleriyle sosyal etkileşimlere girmesini sağlayabilir. Bu araçlar, sosyal filtreleme ve toplu olarak müzakere edilen anlamlandırma yardımıyla, tüketicinin bilgi yüklemesini anlamasını sağlayarak aşırı bilgi yüklemesi sorunlarını potansiyel olarak ele alabilir.

Muhallifleri, ticari TV ağları ve yerel gazeteler tarafından dar bir fikir birliğine varılan haber tüketicilerine kendilerine her zaman "bilgi balonları" dayatılabileceğini hatırlatarak aynı fikirde olmayan insanların da varlığından haberdar olmaları sağlanmalıdır. Arap Baharı olaylarında Twitter'ın oynamış olduğu rolde olduğu gibi güncel gerçekliğin aslında sosyal medyanın zenginleştirici işlevini doğruladığı iddia edilebilir (Weisberg, 2011). Gerçekten Twitter gibi sosyal medya platformları, takipçi sayısı fazla olan sayfalar veya Youtube kanalları gündemi belirlemek ve sağduyuyu oluşturmak bakımından olumlu davranışlara da neden olabilmektedir. Hukuki boyutları tartışılrsa da yargılama biçimlerinden başlayarak ekonomik politikaları, yerel veya ulusal ihaleleri şeffaf ve tarafsız bir biçimde gündeme getirebiliyorsa bu mecralar önemli bir demokratik işlevi yerine getirebiliyor demektir. Fakat bu tür olumsal işlevlerin oranının manipüle edici haberlerin yanında görece sınırlı sayıda olması sosyal medyanın genellikle korkunç yüzüyle anılmasına neden olmaktadır. Bu alandaki ve öncelikle ticaret literatüründe, bilgi ve haber tüketiminde sosyal medyanın rolünün karmaşık ve potansiyel olarak geniş kapsamlı olduğu not edilmektedir. Bununla birlikte, "sosyal filtreleme" olgusunun yalnızca haber tüketimi için değil, aynı zamanda diğer ürün ve marka bilgilerinin tüketimi için de önemli etkileri olabilir. Sosyal medyanın çağdaş bilgi tüketimindeki rolünü daha iyi anlamak böylece yalnızca haber kuruluşlarının rekabet stratejileri hakkında bilgi vermekle kalmaz ve internet politika yapımcıları için yönergeler sunar, aynı zamanda işletmelere içerik pazarlama çabaları ve marka geliştirme stratejileri konusunda yardımcı olabilir.

Bu sürece iki temel faktör yardımcı olur. İlk olarak, bilişsel çerçevedeki kavram sayısı ve kavramlar arasındaki ilişki sayısı olarak tanımlanan artan bilişsel çeşitlilikten söz edilmelidir. Bilişsel çeşitlilik enformasyon konusunda uygun bir benzetme olarak görülürse eğer, türbülansın yüksek olduğu ortamlarda daha etkili anlamlandırma için gereklidir. Bunun nedeni, önceden var olan çağrışımların daha girift ve anlamlandırılabilir bir seviyeye ulaşmasına, daha fazla uyarının fark edilmesine ve bunlara doğru yanıt

verilmesine izin vererek daha fazla uyum sağlama becerisine yol açmasıdır (Bogner & Barr, 2000; Weick, 1995). Aynı zamanda, bir grup insanın bir dizi olay veya durum hakkında ortaklaşa tutarlı bir anlayış çerçevesi oluşturması için bireysel çerçeve çalışmalarında bazı örtüşmeler gereklidir (Fiol, 1994; Nonaka, 1994). İkinci olarak, bireyler, çeşitli anlam içeriklerinden herhangi birini bir "anlam yapısı"na yerleştirerek farklı durumlardan anlam yaratırlar (Berger & Luckmann, 1966; Weick vd., 2005). Yalnız bireyler olup biten her şeyi anlamak için yeterli bilgiye sahip olmadıkları için, "anlamın yapısı" bireye gerçekliğin basitleştirilmiş bir biçimini sunabilir. Anlamın yapısı sosyal inşadan etkilenir ve bireyin çeşitli sosyalleşme süreçleri yoluyla benimsediği düşünce kalıpları tarafından yönetilir (Schütz, 1945). Bu sosyalleşme süreçleri, bireyin yakın ve doğrudan sosyal ilişkileri yoluyla veya daha dolaylı olarak toplumsal düzeyde paylaşılan normlar aracılığıyla gerçekleşebilir (Schütz, 1970).

Anlam arayışı özneleri sıklıkla çeşitli sosyal iletişim yollarına bu durumda paradigmanın çerçevesini çizdiği genel şemalara ulaştırır. Postmodern çağın ötesinde hakikatin ve gerçekliğin önemsizleştiği, eğilip büküldüğü, duyguların ve kişisel kanaatlerin belirleyici olduğu bu çağ ise tarafsız, öznel ve duygusal bir iletişim biçimine neden olmaktadır. Hakikat sonrası (post-truth) siyaset, küresel olarak siyasi liderlerin medya sohbetleri, halk toplantıları, talk-showlar ve manifestolar üzerinden ideolojik algı temelinde taahhütte buldukları, ciddi siyasi manipülasyon olgularının kavramsallaştırdığı alana taşınmıştır. Liderlerin bu taahhüdü asla tamamlayamayacaklarını bildikleri güncellenmiş kavramsal ideolojik yarı gerçek ifadeleri, post-truth duyguları vaat ederken, maksimum seçmeni seçimleri kazanmaya ikna etmek ve siyasi güçlerini genişletmek için gelecek vaatlerini temel almaktadır. Siyasi liderler hakikat sonrası çağda, medyanın hakikatin gölgelenmesine fırsat verecek şekilde kullanılması yoluyla gücü aktif şekilde yönetebilirler. Gönüllü olarak hakikatten vazgeçmiş kimseleri manipüle etmek için sosyal medya ve yeni medya teknikleri önemli araçlardır. Ayrıca siyasi seçkinler tarafından belirli bir zamanda halkın, sempati duygusu üzerinden algısını değiştirmek, seçim kampanyasında halkın oy seçimini değiştirmek için ürettiği yalanlarının ve yarı gerçek ifadelerinin güncellenmiş bir yapısını bu şekilde dolaşıma dâhil ederler. Hakikat sonrasına (Post-truth çağa) özgü oyunlar, tartışmanın büyük ölçüde medya uzmanları tarafından kasıtlı olarak çerçevesiyle siyasi kültürde bir sahtekarlık türü, medya manipülasyon tekniğidir. Bu doğrultuda hakikat sonrası iletişimi kolaylaştıran sosyal medya veya yeni medya üzerinden yürütülen manipülasyonlara post-olgusal siyaset de denir. Siyasi partilerin doğru içeriğini yok saymak ve tekrarlanan iddialarla ayrıntılı politikayı sağduyudan koparmak için duygulara hitap edilir. Hakikat sonrası, gerçek, güç ve siyaset ilişkisindeki tarihsel talihsizliğin en son tezahürüdür, politikacılar belirli bir kampanya stratejisine hizmet etmek için gerçeklerini seçerler ve inşa ederler. Politik ekolojist akademisyen ve araştırmacı, hâkim iktidar

partisi ve seçkinlerin yeni tekniğini kullanarak halkı kontrol etme ve güçlerini sürdürmeye "alternatif" olarak karşı çıkar (Mills, 1998; Caulfield, 2019).

Bilgi Kirliliğinden Nasıl Kurtulabilirim?

Yanlış ve yanıltıcı bilgi, bilginin kaynağı ister dürüst bir kimsenin bir hatasıyla olsun (yanlış bilgilendirme) isterse gerçekten aldatmaya yönelik kasıtlı bir davranışla olsun (dezenformasyon) çok fazla kötü sonuç doğurabilir. Örneğin, dezenformasyonu tespit etmeye yönelik etkili tekniklerin, basit yalanları tespit etmek için kullanılan tekniklerden farklı olması muhtemeldir. Genel olarak yanlış ve yanıltıcı bilgiler için çalışan teknikler daha tehlikeli olmaları nedeniyle dezenformasyonla mücadele edildiğinde işlevlerini yitirebilirler. Aslında, bilginin kaynağı/üreticisi, bilginin yanlış veya yanıltıcı olduğunun farkına varmamızı istemediğinden, dezenformasyonu tespit etmek genellikle daha zor olacaktır. Ayrıca yeni bilgi teknolojileri, insanları aldatmaya yönelik bilgilerin oluşturulmasını ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin, insanlar, saygın bilgi kaynaklarının web sitelerini "taklit eden" web siteleri oluşturarak internet kullanıcılarını kandırabilmektedirler (Fowler, 2001). Ayrıca, insanlar görsel imgeleri inandırıcı bir şekilde manipüle edebilmektedir. Aslında, artık dezenformasyon yaratmak ve geniş çapta bir kitleye ulaştırmak çok az bir teknik beceri gerektiriyor. Söz gelimi internet erişimi olan herkes wikipedia'ya anonim olarak yanıltıcı bilgiler ekleyebilir (Fallis, 2009).

Bugün her insanın karşı karşıya olduğu bir güçlük de haber akışının yönünü takip etmektir. Enformasyonun kaynağına ve içeriğine yönelik şüpheli yaklaşımların dışında yaygın kullanıcı davranışı haber tüketimine ilişkin önceki deneyimleri ve bilişleri yeniden gözden geçirmek ve bunlara dayalı bazı buluşsal yöntemleri kullanmaktır. Bu nedenle, dikkat edilmesi gereken haber uyarılarının belirginliği, kaynak ve içerik filtreleme (haberden tamamen kaçınma dahil) ve ayrıca mevcut kaynakları ve içeriği kategorize etme ve sıralama süreçlerinden etkilenir. Filtreleme ve önleme stratejileri esas olarak yanıtlayan tarafı işleme kısıtlamalarıyla ilgiliyken, haberleri sıralama, önceliklendirme ve kategorilere ayırma, mevcut içeriği analiz etme veya anlamının karmaşıklığına atıfta bulunur. Daha fazla veriyi etkin olarak işlemek ve haber uyarılarını belirlemede aşırı bilgi yüklemesiyle başa çıkmak için haber tüketicileri tarafından kullanılan diğer stratejiler arasında yer alan kişiselleştirme/uyarlama, "öne çıkarma" yerine "geri çekme/çekilme" şeklinde temkinli bir tutum dikkat çekmektedir. Durup düşünmenin önerildiği insan doğasına uygun bu tutum en azından zeki varlıklar olan öznelerin sosyal olarak değerlendirilen haber içeriğine güvenmesini merkeze alır.

Haber tüketicileri tarafından haber kanallarını, kaynakları ve içeriği tararken aşırı bilgi yüklemesiyle başa çıkmak için teknoloji destekli kaynak ve içerik kişiselleştirmeyi kullanmak başka bir stratejidir. Örneğin bilinçli haber arayanlar, dünyada gelişen olaylardan "haber sahibi" olmak, farklı görüşleri değerlendirmek ve

bilinçli kararlar vermek istemektedir. Bu motivasyonlar, düzenli olarak haber güncellemelerini aldıkları (kişiselleştirilmiş “öne çıkarma” stratejisi) belirli kaynakları ve kişilikleri aktif olarak arama davranışlarını şekillendirir. Neredeyse evrensel olarak, bu tutum, mobil uygulamalar aracılığıyla ulusal ve uluslararası kuruluşların çeşitli haber kaynaklarına abone olmayı, önde gelen politikacıları ve uzmanları sosyal medya aracılığıyla takip etmeyi, bloglarda siyasi olaylar ve haberlerle ilgili tartışmaları paylaşmayı ve bunlara katılmayı teşvik eder. Haber tüketimleri daha çok amaca yönelik ve daha az rastlantısal olacak şekilde belirlenmelidir.

Haber tüketimine dair daha aktif bir “geri çekme/çekilme” yaklaşımı, kişilerin haber içeriklerine, malumatlara veya enformasyonlara maruz kalmalarını kontrol etmeyi isteyenleri ve siyasi olarak önyargılı ana akım haberler tarafından beyinlerinin yıkanmamasını tercih edenleri karakterize eder. Geri çekilme ile son dakika haberlerinden ve gelişmelerden anında haberdar olmakla kullanıcılar ilgilenemeyebilirler. Örneğin, hızlı bir karara neden olabilecek şekilde son dakika bildirimleri karşısında geri çekilme, öne atılmayarak temkinli bir edimle tarafsız bir zeminde kalabilecek ve duygusal, ani tavırlardan uzaklaşma imkânını kendisine tanıyabilecektir. Bu kişiler genellikle ilgilendikleri/aradıkları anahtar kelimeler için daha güvenilir ve teyit edici farklı kaynaklara çevrimiçi erişirler ve durum hakkında tarafsız bir görüş oluşturmak için çeşitli kaynaklara başvururlar. Haber uyarılarının taranması için bu strateji, genellikle seçilen materyallere daha fazla dikkat gösterilmesine yol açar ve bilinçli karar vermeyi ve daha sistematik bilgi oluşumunu kolaylaştırabilir.

Dezenformasyona karşı yukarıda ifade edilen genel bir davranış ağının ötesinde ayrıntılarıyla değerlendirildiğinde bilgi kirliliği ve yankı odaları gibi yeni medyaya dair içsel sorunlarla ilgilenmek adına üç farklı yanıt öne sürülmüş ve uygulanmak istenmiştir. İlk yanıt, hiçbir şey yapmamak ve içerik tüketicilerinin karar vermesine izin vermek olmuştur. Web’in özgür ifade için ideal bir yer olduğu iddiası ise şu şekilde ifade edilmiştir: çevrimiçi özgürlük bastırılmamalıdır. Yanlış bilgi, çevrimiçi olarak daha yaygın hale geldikçe, bir sonraki yanıt zararlı içeriği sansürlemeye kadar varan ciddi uyarılara ulaşacak şekilde değiştirilmiştir. Bu söylem daha açık ifade edilirse, kamu tüketimine uygun olmadığı düşünülen içeriğin kaldırılması şeklinde hızlı ve kesin önlemlerin alınmasına yönelik politikalar bilgi kirliliğinin önüne geçebilmek için otoriter bir şekilde kullanılmalıdır. Daha yakın zamanlarda, üçüncü taraf aktörler, trend olan çevrimiçi içeriği doğrulamak veya popüler çevrimiçi haber sitelerinin güvenilirliğini tasdik etmek için bir dizi kriter kullanan web siteleri oluşturdu. Bu üçüncü taraf, hakikat ve güvenilirlik konusunda bir hakem gibi karar vermek veya çevrimiçi içeriği sterilize etmeye yardımcı olmak için kuralcı araçlar kullanmak gibi aktif süreçlerde yer almaktadırlar. Araştırmacılar, yanlış bir bilgiyi önleme stratejisi olarak bilgi doğrulamanın sınırlamalarını ortaya çıkarmaya çalıştılar. Özellikle derinden sahiplenilen inançlar söz konusu olduğunda, tek başına ‘gerçekleri’ sağlamak inançları değiştiremeyebilir. Bazen yanlış inancı güçlendirmenin tam tersi bir etki

ortaya çıkardığı da görülmüştür. Bu, ‘aşılama’ veya ‘önceden çürütme’ (prebunking) yoluyla yanlış bilgilendirmeyi önlemeye veya etkisiz hale getirmeye çalışma stratejisine yol açmıştır (Brashier, 2021). Prebunking veya aşılama, çevrimiçi içerik tüketicilerini gelecekteki yanlış bilgilere karşı hazırlamak için yanlış bilgilendirmenin kusurlu argümantasyon tekniklerini açığa çıkarmayı içerir. ‘Çürütmenin’ etkinliğini göstermek için yapılan bir çalışmada ‘sahte haberleri’ düzeltirken zamanlamanın önemi vurgulanmıştır. “Debunking”, yanlış bilgiye maruz kaldıktan sonra doğruluk kontrolleri, “etiketleme” (teşhir sırasında sunulan bilgilerin doğruluk kontrolleri) ve “ön bilgi” (teşhirden önce gerçek kontroller) olarak tanımlanır (Omeregje, 2021, s. 6).

Burada açıklanan çevrimiçi içerik analizi için küresel kalite kontrol sistemi, tanımlayıcı bir araçtır. Bu araç, analiz edilen içerikteki düşünce ve önermeleri netleştirmeyi amaçlar. Bu Wittgenstein modelinde, web tabanlı yazılı, grafik olmayan bilgiler (makaleler, yorumlar vb.) analiz edilir ve ardından analitik içeriğin kalitesini değerlendirmek için tasarlanmış kriterlere göre puanlanır. Analiz sonrası, yazılı içerik ‘analitik’ veya ‘analitik olmayan’ olarak kategorize edilir. İçeriğin içsel doğasının (örneğin, ‘hıçiv’, ‘politik’, ‘bilimsel’) ve kullanıcıların (içerik tüketicileri) derecelendirmelerinin daha fazla etiketlenmesi süreci tamamlar. Analitik kalite kontrol sistemi tarafından üretilen derecelendirme, web tarayıcılarına ve çevrimiçi sosyal medya platformlarına uygulandığında, kullanıcıların içeriği niteliksel olarak ayırt etmelerine ve diğer kullanıcılarla daha analitik bir şekilde etkileşim kurmalarına yardımcı olabilir (Omeregje, 2021, s. 6).

Çevrimiçi bu kalite kontrol çözümünün temelinde, bilgi bozukluğu ve yankı odalarının cazibesine mücadele etmek için analitik düşünmenin (düşüncelerin ve önermelerin netleştirilmesi) gerekli olduğu inancı yer alır (Swami, 2014). Bu model, Wittgensteinci çerçevenin dört yönünü uygular: (a) gerçekler (b) önermeler (c) mantıksal/analitik düşünme (d) analiz edilemez içeriği etiketleme (Omeregje, 2020; 2021). Çevrimiçi yazılı içerik ilk olarak doğruluk kontrolünden geçirilir. İkinci adım, önermeler için içeriğin taranmasıdır. Üçüncü adım, içeriği ‘analitik’ veya ‘analitik olmayan’ olarak puanlar: puan, içeriğin önermelerinin tutarlılığına ve mantıksal geçerliliğine bağlıdır. Son adım, içeriğin bir bütün olarak etiketlenmesidir. Bu adım önemlidir, çünkü komplo teorileri ve bu tür diğer inançlar analiz edilmez, etiketlenir. Bu tür inançlar gizemli kabul edilir, yalnızca tezahür ettirilebilir veya gösterilebilir (Omeregje, 2021, s. 6-11). Sözü geçen bu argümantasyon biçimi, belirli bir prensibi taşıması ve ilgili süreci açıkça tanıması bakımından güçlü yanlarıyla uygulanabilir bir yöntem olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç

Sahte haberler yalnızca yanlış bilgilerin yayılmasıyla ilgiliyse, bu tür hikâyelere inananların genel olarak haberler hakkında cahil veya anlayışsız olması veya yanlış içeriği kasten sindirmesi gerekmektedir. Fakat yeni medya içerisinde haberlerin dolaşımı takip edildiğinde kasıtlı

olarak çeşitli yollarla (sahte hesaplar, botlar veya troller eliyle) yanlış bilginin geniş bir zeminde tartışılmasının sağlandığı görülmektedir. Genellikle de şu sıra takip edilmektedir: Öncelikle herhangi bir iddia belirlenir, bu iddia bot hesaplar veya trol hesaplar yoluyla gündeme getirilir, çok fazla hesapla yayılması ve gündem oluşturması sağlanır ve söz konusu olayla ilgili çıkarı olan her kimse onun amaçladığı şeye göre kamuoyuyla veri paylaşımında bulunulur. Bu durum “öteki”, “rakip”, “düşman” hakkında saldırı, karalama şeklinde olabilirken kendisi hakkında mağduriyet yaratacak şekilde bir haber yığını da olabilir. Bu nedenle son yorumlar sahte haberleri bir folklor türü olarak görmeyi üçüncü bir olasılık olarak gündeme getirir: sahte haberler, ahlaki bir anlatı sunduğu veya insanların zaten sahip olduğu duyguları doğruladığı için çekici görünmektedir. Kaldı ki bir grup insanın bir anlık duyguyla, görece yetersiz bir bilgi ile değil de (bilgisizliğinin de farkında olmamak, kesin olduğunu bilmeden kasıtlı olmasa da yanlış enformasyona neden olmak da bir etik ihlal sayılabilir) metin boyunca anlatıldığı gibi “bir kötülük türü” olarak eylemlerde bulunmaktadır. Bu durum gerçekten ahlaki bir probleme işaret etmektedir.

Yeni internet teknolojileri sayesinde ortaya çıkan yapısal değişimlere bakıldığında ise geleneksel siyasi kodların değiştiği görülmektedir. Siyaset alanı da aynı riskleri hatta daha yoğun bir şekilde paylaşmaktadır. Sosyal ağların demokratikleşme sürecine katkı sağlaması beklenirken, aksine demokrasilerin varlığının garantisi olan ‘gerçeklik’ ve ‘doğru bilgi’nin düşüşüne neden olmaları ile kaotik bir iklim yarattıkları görülmektedir. Bu gerekçelerle günümüzde yeni medya yapılarının demokrasiye yönelik önemli bir tehdit olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Ülkelerin geleceği için tehlikeli olduklarında neler yapılabileceği ciddi anlamda tartışılmayı hak etmektedir. Sosyal ağların ve internet teknolojilerinin araçsallaştırılmasından kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak için hükümetler hem resmi hem de gayri resmi düzenlemeler yapabilirler. Bilgi kirliliğiyle mücadele etme sırasında anlatılanlardan görülebileceği gibi topyekün bir mücadele için veri tabanları, sosyal medyanın gerçekliği, internet sayfasının güvenilir görünümü, geçmişi ve kimliği hakkında bilgi sahibi olabilmek için asgari bir formasyona ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca eleştirel ve analitik düşünmenin de önemine işaret edildi ve önemli bir işlevinin olacağı iddia edildi. Nihayet bu perspektiften sosyal medya okuryazarlığı çerçevesinde postmodern öznelere yeni bir bilgi içeriğini ihtiva eden bir müfredatla eğitimlerinin revize edilmesi gerekmektedir.

Politik problemler için şunlar iddia edilebilir: Liberal demokratik rejimleri hedef alan etki operasyonları son derece rahatsız edici bir düzlemde gündemi meşgul etmektedir. Yeni medya aracılığıyla da yürütülen bu politikalar etkili demokratik yönetişimin iki güçlü temelini bozarlar: serbest bilgi akışı ve güven. Bu kampanyalar, kaos yaratmayı amaçlayan kötü niyetli kişiler/gruplar veya hoşnutsuz bireyleri radikalleştirmeye çalışan devlet dışı aktörler tarafından üstlenilebilir. Bu operasyonlara karşı direnç göstermek hem gerekli hem de mümkündür. Bu tür

çabalar, yalnızca hükümetlerin değil, platformların da katılımını gerektirir. Bu aktörler birlikte çalışarak, sahte haberlere ve diğer etkileme operasyonlarına maruz kalmayı en aza indirerek, kullanıcı dokunulmazlığını teşvik ederek ve yanlış bilgilere karşı anlatılar yayarak liberal demokratik yönetişimi koruyabilirler. Toplum, birçok önemli siyasi soruda birbirleriyle aynı fikirde olmayan vatandaşlarla birlikte var olmalıdır. Bu kişiler ya da gruplar arasında karşılıklı saygı ilişkisi kurulamazsa, siyasi sistemimizdeki bölünmeler arasında çeşitli demokratik köprüler kurulamaz. Taraflardan her biri siyasi rakiplerinin aptal veya ahlaki anlamda radikal bir kötü olduğunu düşündüğünde, ortak yönetişim vaadi tehdit altındadır. Bunun yerine, devam eden anlaşmazlıklara rağmen yurttaşların ahlaki statüsüne karşılıklı saygı geliştirmek, kutuplaşmış toplumu bir araya getirmek toplum sağlığı için gerekli çok önemli iletişim araçları olarak görülmektedir.

Extended abstract

The rise of the internet as an effective communication tool has significantly changed current information and news consumption patterns. The increasing number of available information channels and sources, as well as greater interaction among information consumers and the possibility of co-producing data, have fundamentally affected the consumption of news. In this context, when considered within the framework of human nature, it is observed that critical changes are experienced. Ontological, epistemological, and ethical events such as acquiring information, making decisions, and taking action are determined on a very different and broad basis compared to the past. The relation of representation, certainty, and various justification processes, which are put forward in terms of being “true” and “correct” in a philosophical sense, which interrupt simple and classical forms of knowledge, are interrupted. In addition, the tension between the perceptions of people who meet with the relevant digital media environments at an early age, the selves they have created here and the selves that already exist in their social environment can cause serious problems.

Explaining in detail the change in the nature and position of the subject with digitalization is important in terms of evaluating the changes in media tools from this perspective. The internet and social media basically apply their own isolation and insulation rules. Now, in the new stage of capitalism, it is supposed to control spirits (psukhe), not bodies. Each new system defines demonstration objects for it. These spectacle objects display their domination with their own theatrical brilliance. Signs of violence, ceremonies and ceremonial punishments are included in the performances of the rulers. Finally, it can be argued that new media technologies and social media act this role today. Theatrical brilliance, on the other hand, is staged with jargons such as information, the desire for digitalization, the desire for unlimited freedom and, more specifically, digital transparency.

Transparency can be seen as the name of the visualization policy of governance systems, which is known as the information regime as the most current and fashionable concept. In a striking and fascinating imperative, transparency reminds us that everything must be available as information. Transparency and information become synonymous in this case. Transparency is a much faster and freer circulation of information with the presence of information far beyond the limit that a person can consciously access. It is strange that in systems where such principles and understanding of freedom take place, it is only information that is free, not people. An interesting aspect of the information society is that people are enslaved by information. Through communication, people will paradoxically be exposed to more information and will produce information in direct proportion. To say more clearly, they put themselves in a digital prison.

Kaynakça

- Allcott, H. & Matthew G. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Doubleday.
- Bogner, W. C., & Barr, P. S. (2000). Making sense in hypercompetitive environments: A cognitive explanation for the persistence of high velocity competition. *Organization Science*, 11(2), 212–226.
- Brashier NM, Pennycook G, Berinsky AJ, et al. (2021). Timing matters when correcting fake news. *Proceedings of the National Academy of Sciences*.
- Brisola, A. & Doyle, A. (2019). Critical information literacy as a path to resist “fake news”: Understanding disinformation as the root problem. *Open Information Science*, 3(1), 274-286.
- Bruns, A. (2008). The active audience: Transforming journalism from gatekeeping to gatewatching. In C. Paterson & D. Domingo (Eds.), *Making online news: The ethnography of new media production*, (pp. 171–184). New York, NY: Peter Lang.
- Bruns, A., & Highfield, T. (2012). Blogs, Twitter, and breaking news: The produsage of citizen journalism. *Producing Theory in a Digital World: The Intersection of Audiences and Production in Contemporary Theory*, 80, 15–32. [http://refhub.elsevier.com/S0747-5632\(14\)00113-7/h0040](http://refhub.elsevier.com/S0747-5632(14)00113-7/h0040)
- Denning, P. J. (2006). Infoglut. *Communications of the ACM*, 49(7), 15–19.
- Donsbach, W., Rentsch, M., & Walter, C. (2011, May). Social media as news sources: Empirical evidence from four countries. Paper presented at the 61st annual Conference of the International Communication Association, Boston, MA.
- Dutton, W. H. (2009). The Fifth Estate emerging through the network of networks. *Prometheus*, 27(1), 1–15.
- Fallis, D. (2009). A Conceptual Analysis of Disinformation. https://www.researchgate.net/publication/42101173_A_Conceptual_Analysis_of_Disinformation
- Fiol, C. M. (1994). Consensus, diversity, and learning in organizations. *Organization Science*, 5(3), 403–420.
- Fowler, B., Franklin, C. and Hyde, R. (2001). Internet securities fraud: Old trick, new medium. *Duke Law and Technology Review*.
- Gans, H. J. (1980). *Deciding what’s news: A study of CBS evening news, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*. New York, NY: Vintage. [http://refhub.elsevier.com/S0747-5632\(14\)00113-7/h0115](http://refhub.elsevier.com/S0747-5632(14)00113-7/h0115)
- Garrett, R. K. (2009). Echo chambers online? Politically motivated selective exposure among Internet news users. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(2), 265–285.
- Han, B. C. (2022). *Infocracia: digitalização e a crise da democracia*. (G. S. Philipson, tradu.). Petrópolis, RJ: Vozes.
- Han, B. C. (2022). *Enfokrasi: Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*. (M. Özdemir, çev.). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Hegel, G. W. (2004). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. (C. Karakaya, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kahne, J., Evans, C., Hodgin E. and Choi, Y. W. (2018). “Equitable Education for Democracy in the Digital Age: A District-Wide Approach,” in *Diversifying Digital Learning: Online Literacy and Educational Opportunity*. (W. G. Tierney, Z. B. Corwin and A. Ochsner, eds.). Baltimore, Md.: John Hopkins University Press, 25–44.
- Kelly, G. G., & Bostrom, R. P. (1995, April). Facilitating the socio-emotional dimension in group support systems environments. In *Proceedings of the 1995 ACM SIGCPR conference on Supporting teams, groups, and learning inside and outside the IS function reinventing IS* (pp. 10–23).
- Lyotard J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. (G. Bennington and B. Massumi, trans.). Manchester: Manchester University Press.
- Lyotard J. F. (2013). *Postmodern Durum*. (İ. Birkan, çev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Milgram, S. (1963). Behavioral Study of Obidience. *Journal of Abnormal and Psychology*. 67(4), 371-378.
- Pariser, Eli. 2012. *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. London, UK: Penguin Books.
- Nielsen (2012). *State of the media: The social media report*. Retrieved <http://www.nielsen.com/us/en/insights/reports-downloads/2012/state-of-the-mediathe-socialmedia-report-2012.html>.
- Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation. *Organization Science*, 5(1), 14–37.
- O’Brien, H. L. (2011). Exploring user engagement in online news interactions. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 48(1), 1–10.
- Olmstead, K., Sasseen, J., Mitchell, A., & Rosenstiel, T. (2012). *The state of the news media 2012*. Retrieved. <http://stateofthedia.org/2012/digital-news-gainsaudience-but-losesmore-ground-in-chase-for-revenue/>.
- Omeregic, U. (2020). Learning to think analytically is the only immunity during an infodemic. *Business Day*. <https://businessday.ng/opinion/article/learning-to-think-analytically-is-theonly-immunity-during-an-infodemic/>.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. Penguin Press HC.
- Rolandsson, B., & Björck, U. (2008). Being an efficient or dialogue-oriented rural municipality on the net: Framing civil servants’ confidence in e-services. *International Journal of Internet Science*, 3(1), 55–67.
- Sorensen, R. (2007). Bald-faced lies! Lying without the intent to deceive. *Pacific Philosophical Quarterly*, 88, 251-264.
- Schütz, A. (1945). On multiple realities. *Philosophy and Phenomenological Research*, 5, 533–576.
- Schütz, A. (1970). *Alfred Schutz on phenomenology and social relations*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Selim, F. (2023). Post-Truth Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek. *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22 (1), 498-543.

- Swami, V., Voracek, M., Steiger, S. et al. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 2014; 133: 572 – 585.
- Tewksbury, D., Weaver, A. J., & Maddex, B. D. (2001). Accidentally informed: Incidental news exposure on the World Wide Web. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 78(3), 533–554.
- Weick, K. E. (1995). *Sensemaking in organizations*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Weick, K. E., Sutcliffe, K. M., & Obstfeld, D. (2005). Organizing and the process of sensemaking. *Organization Science*, 16(4), 409–421.
- Weisberg, J. (2011, June 10). Bubble trouble: Is web personalization turning us into solipsistic twits? Retrieved http://www.slate.com/articles/news_and_politics/the_big_idea/2011/06/bubble_trouble.html.
- https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Dezenformasyon_Bultenleri_%286_Subat_22_May%C4%B1s%29.pdf
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/23-mayis-2023-tarihli-dezenformasyon-bulteni-yayimlandi>
- <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dezenformasyon-bulteni>
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/iletisim-baskani-altun-dezenformasyona-en-fazla-maruz-kalan-ulke-turkiye-639076.html>
<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/8-subat-bulteni.pdf>
<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/9-subat-bulten.pdf>
<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/17-18-subat-bulten-1.pdf>
<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/10-11-Nisan-Bulten.pdf>
<https://medyascope.tv/2022/10/28/trumpin-donusu-bot-hesaplarin-durumu-elon-musk-twitterda-neleri-degistirebilir/>; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37688956>
<https://www.gazeteduvar.com.tr/dezenformasyonu-cezalandiran-ulkelerde-sorun-buyuyor-haber-1567379>
<https://www.indyturk.com/node/132416/d%C3%BCnya/oxford%E2%80%99un-k%C3%BCresel-dezenformasyon-raporu-tam-metin-t%C3%BCrk%C3%A7ede-devletler-sosyal>
<https://tr.euronews.com/2018/06/15/turkiye-sahte-haber-ve-dezenformasyonda-zirveye-oturdu>